

СПОСІБ ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

З'ясовується суть такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як спосіб, аналізуються особливості висвітлення цього питання за чинним КК України.

Ключові слова: *Кримінальний кодекс, спосіб вчинення злочину, склад злочину.*

Выясняется сущность такого признака объективной стороны состава преступления как способ совершения преступления, анализируются особенности регламентация данного вопроса по действующему УК Украины.

Ключевые слова: *Уголовный кодекс, способ совершения преступления, состав преступления.*

The essence of such element essential to the objective side of a crime as method is clarified, the peculiarities of considering this issue under the actual Criminal Code of Ukraine are analyzed.

Key words: *Criminal Code, modus operandi, body of the crime, element essential to crime.*

Постановка проблеми. Дослідження питання про суспільно небезпечні наслідки як ознаку об'єктивної сторони складу злочину надзвичайно важливе. У доктрині кримінального права воно може сприяти зменшенню кількості існуючих дискусій, а також – неоднозначних рішень, що приймаються у правозастосованій діяльності. Тому, доцільно виявити особливості висвітлення питання про спосіб вчинення злочину у кримінальному законі, з'ясувати існуючі недоліки для того, щоб уникнути їх в майбутніх відповідних кримінально-правових нормах.

Стан дослідження. Розглядуване питання викликає певний інтерес у кримінально-правовій літературі. Спосіб вчинення злочину як ознаку об'єктивної сторони складу злочину в різний час вивчали І.Ш. Жорданія, В.М. Кудрявцев, М.І. Панов та ін. Здебільшого це розглядалося у межах загального вчення про об'єктивну сторону складу злочину, або ж поряд із іншими інститутами кримінального права, чи зосереджувалася увага на цій ознаці лише окремих складів злочинів. Проте, наявність деяких змін у законодавстві і

привернення уваги до неврахованих раніше аспектів дають можливість по-новому підійти до його вирішення.

Спосіб вчинення злочину – це певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, які використовуються особою у процесі здійснення суспільно небезпечного посягання на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини [1, с. 44]. У кримінально-правовій літературі по-різному визначається, чи належить спосіб вчинення злочину до групи обов'язкових чи факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину. Здебільшого науковці розглядають спосіб вчинення злочину як факультативну ознаку об'єктивної сторони складу злочину [2, с. 90; 3, с. 103]. Віднесення способу вчинення злочину до числа факультативних ознак не зменшує його значення, оскільки якщо він визначений у конкретному складі злочину, то стає для такого складу обов'язковим.

Способи вчинення злочину характеризують злочини різних видів, в основі яких лежать відповідні форми суспільно небезпечної поведінки, головним чином не з огляду на їх подібність, а навпаки – на їх відмінності. Тим самим спосіб дозволяє індивідуалізувати, відрізнити один злочин від інших. Тому спосіб вчинення злочину як ознака складу злочину не може описуватися в нормах Загальної частини (де містяться законодавчі положення загальні для всіх злочинів, передбачених у нормах Особливої частини КК). Вказівки на спосіб вчинення злочинів дані в нормах Особливої частини [1, с. 89–90]. Розглянемо три випадки, пов'язаних з відображенням способу вчинення злочину в кримінальному законі.

1. Спосіб вчинення злочину не вказується у тексті кримінального закону.

Злочини, складі яких не містять вказівки на ознаку способу, це переважно матеріальні складі, такі як просте умисне вбивство, умисні вбивства з обтяжуючими обставинами (за винятком вчиненого з особливою жорстокістю, способом, небезпечним для життя багатьох осіб, поєданого із звалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом), умисні вбивства при пом'якшуючих обставинах, вбивство через необережність, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, тощо. З цього випливає, що спосіб вчинення злочину у таких складах не є обов'язковою ознакою. Злочинність і караність цих злочинів пов'язуються не зі способом вчинення злочинів, а ставляться у залежність від ступеня шкоди, яка заподіюється іншій людині. При всій можливій багатоманітності дій, при відсутності яких-небудь їх ознак у законодавстві перед нами

постає питання, чи можуть зазначені злочини вчинятися будь-якими способами. Тобто постає проблема сформульована ще наприкінці XIX ст. в теорії кримінального права про можливість виділення «злочинних» та «незлочинних» способів. В.М. Кудрявцев відзначав, що поділ способів на злочинні і незлочинні не може здійснюватися «взагалі», безвідносно до виду злочину, а щодо конкретної групи суспільних відносин такий поділ можливий і доцільний [4, с. 73].

2. *Ознаки способу вчинення злочину в кримінальному законі не названі, але можуть бути визначені виходячи із характеру суспільно небезпечного діяння* (ст. 126 (ч. 1), 146 (ч. 1), 191(ч. 1), 212 (ч. 1), 307 (ч. 1), 309 (ч. 1), 311 (ч. 1) тощо. У цьому випадку завдання визначення способу вчинення злочину вирішують доктрина кримінального права і судова практика. Так, під побоями у ст. 126 (ч. 1) розуміється нанесення потерпілому кількох ударів з метою завдання йому фізичного болю [5, с. 304]. У ст.ст. 307 (ч. 1), 309 (ч. 1), 311 (ч. 1) при вказівці на відповідне суспільно небезпечне діяння законодавець застосовує термін «перевезення». У ч. 7, 8 п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 роз'яснено, що незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів полягає в умисному переміщенні їх будь-яким видом транспорту з однієї території на іншу в межах України з порушенням порядку і правил, установлених чинним законодавством. Від перевезення цих предметів потрібно відрізнити їх перенесення з одного місця на інше, при якому транспорт не використовується [6, с. 238–248]. Стосовно складу злочину, передбаченого у ст. 212 КК України, то у ч. 2 п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» від 8 жовтня 2004 р. № 15 зазначено, що ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів може бути вчинено, наприклад, шляхом: неподання документів, пов'язаних із їх обчисленням та сплатою до бюджетів чи державних цільових фондів (податкових декларацій, розрахунків, бухгалтерських звітів і балансів тощо), приховування об'єктів оподаткування, заниження цих об'єктів, заниження сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів, приховування факту втрати підстав для одержання пільг з оподаткування, подання неправдивих відомостей чи документів, що засвідчують право фізичної особи на податковий кредит або на податкову соціальну пільгу [6, с. 173–182].

3. Кримінальний закон визначає спосіб вчинення злочину загалом чи його окремі ознаки.

На відміну від розглянутих випадків, коли закон про кримінальну відповідальність не визначає спосіб вчинення злочин, значна частина статей Особливої частини КК містить більш чи менш детальні вказівки на спосіб вчинення злочину. Коротко розглянемо різні варіанти відображення способів вчинення злочину в чинному законодавстві.

1. У низці статей кримінального закону міститься вказівка на вичерпну кількість способів вчинення злочину. До цієї групи можна віднести статті, які в описовій диспозиції розкривають один спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння (ст.ст. 150 (ч. 1), 218, 219, 222 (ч. 1), 223 (ч. 1) або ж два, три і більше способи здійснення злочину (ст.ст. 111 (ч. 1), 114 (ч. 1), 120 (ч. 1), 144 (ч. 1), 152 (ч. 1), 153 (ч. 1), 157 (ч. 1), 173 (ч. 1), 190 (ч. 1), 192 (ч. 1) тощо. При вказівці декількох способів у статті закону, їх називають альтернативними. Для наявності складу злочину в діянні конкретної особи достатньо хоча б одного з альтернативних, але доцільно зауважити, що розглядувані ознаки не виключають одна одну. Відповідно, якщо фактичні обставини у кримінальній справі вказують на наявність декількох розглядуваних альтернативних ознак складу злочину, то кожна з них повинна встановлюватися та інкримінуватися у вину суб'єкту злочину, хоча наявність у діянні і одного із зазначених у статті способів достатньо для кваліфікації відповідного суспільно небезпечного діяння за цієї статтею.

2. В інших випадках у статті кримінального закону міститься відкритий (приблизний) перелік способів вчинення злочину: називається два, три чи більше розглядуваних ознак складу злочину, а згодом міститься вказівка «чи іншим способом» (ст.ст. 160 (ч. 1), 194 (ч. 2), 195, 245 (ч. 1), 252 (ч. 2), 279 (ч. 1), 283 (ч. 1), 347 (ч. 2), 352 (ч. 2), 378 (ч. 2), 399 (ч. 2), 411 (ч. 2). Видається, що в подібних випадках закон містить вказівку на найбільш поширені способи вчинення того чи іншого злочину. У процесі кваліфікації відповідного суспільно небезпечного діяння, якщо воно вчинено одним із зазначених в законі способів, ця ознака складу злочину повинна бути названа і обґрунтована. Якщо ж спосіб вчинення злочину підпадає під «інші способи», він повинен бути встановлений і описаний. «Використання такого перелікового способу та подальше вживання терміна «інший» є неправильним. Тобто, законодавча думка повинна викладатися чітко та не залишати місця для різного тлумачення тих чи інших термінів. Це порушує вимоги чіткості, зрозумілості, стислості, які пред'являються до термінологічного апарату» [7, с. 99].

3. Наступною формою вказівки на спосіб вчинення злочину служить закріплення у законі узагальненої характеристики чи окремих ознак способу. У статтях КК України йдеться про вчинення злочину способом небезпечним для життя багатьох осіб (ст. 115 (п. 5 ч. 2), способом небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (особи) (ст.ст. 146 (ч. 2), 393 (ч. 2), способом, що має характер особливого мучення (ст. 121 (ч. 2), неприродним способом (ст.ст. 153, 154), загальнонебезпечним способом (ст.ст. 194-1 (ч. 2), 292 (ч. 2), 350 (ч. 1), будь-яким способом (ст.ст. 207, 267-1 (ч. 1), 314 (ч. 1), 357 (ч. 3) тощо. У більш ніж шістдесяті статтях кримінального закону передбачено вчинення відповідного злочину тим чи іншим незаконним способом (ст.ст. 157 (ч. 4), 158 (ч. 1), 176, 177, 180, 183 (ч. 1), 184 (ч. 1), 190 (ч. 3), 204, 208, 216 (ч. 1), 217 (ч. 1), 229 (ч. 1) тощо. Причому у назвах деяких із цих статей зазначено про незаконність способу вчинення певного суспільно небезпечного діяння, а в змісті розкрито суть розглядуваного діяння (ст.ст. 221, 233 (ч. 1), 234 (ч. 1), 248 (ч. 1), 263, 265 (ч. 1), 268, 289 (п. 1 примітки), 313 (ч. 1), 388, 435). Як ознаки способу вчинення злочину можуть розглядатися вказівки закону на таємність (ст. 185), відкритість (ст.ст. 186, 402), публічність (ст.ст. 109 (ч. 2), 110 (ч. 1), 258-2 (ч. 1), 295, 316 (ч. 1), 338 (ч. 1, 2), 436, 442 (ч. 2). Такий варіант передбачення способу вчинення злочину у законі про кримінальну відповідальність обумовлює необхідність оціночної діяльності правозастосувача в межах його угляду, з'ясування змісту закону за допомогою різних джерел (довідкової літератури, нормативно-правових актів, роз'яснень Верховного Суду України, рішень Конституційного Суду України, тощо) стосовно до конкретних проявів злочинного посягання.

4. Окрім розглянутих вище випадків, в КК України трапляється і одночасна вказівка декількох конкретних способів вчинення злочину, яке завершується узагальненням по відношенню до них поняттям (ст.ст. 194 (ч. 2), 195, 225 (ч. 1), 245 (ч. 1), 252 (ч. 2), 347 (ч. 2), 352 (ч. 2), 378 (ч. 2), 399 (ч. 2), 411 (ч. 2). Зокрема, у ст. 195 йдеться про погрозу знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом. Підпал та вибух є різновидами загальнонебезпечного способу, на що вказує словосполучення «або іншим» у тексті аналізованої кримінально-правової норми. Видається, що при зазначенні в нормі закону поряд із переліком конкретних способів вчинення злочину узагальненого поняття, встановлений у конкретній кримінальній справі спосіб вчинення суспільно небезпечного діяння повинен відповідати ознакам останнього. Узагальнена характеристика в подібних випадках відображає суспільну небезпеку виділеної групи способів, у зв'язку з чим закон і містить

вказівку на спосіб вчинення злочину. Якщо в розглядуваному випадку, спосіб вчинення злочину формально відповідає одному із вказаних в законі (напр. підпал), але з врахуванням обставин справи не відповідає узагальненій характеристиці «загальнонебезпечний спосіб», то слід визнати відсутність передбаченої законом ознаки, яка характеризує спосіб вчинення злочину, оскільки відсутня загроза життю і здоров'ю людей або загроза заповідання значних матеріальних збитків.

Часто ті чи інші способи вчинення злочину є ознаками, за допомогою яких утворюється кваліфікований чи особливо кваліфікований склад цього ж злочину (ст.ст. 194 (ч. 2), 252 (ч. 2), 378 (ч. 2), 399 (ч. 2), 411 (ч. 2) КК. У цьому випадку вони не згадуються законодавцем в основному складі злочину, але з їх наявністю змінюється кваліфікація і настає посиленна відповідальність.

Висновок. Необхідно відзначити, що аналізована ознака об'єктивної сторони складу злочину може бути обставиною, яка без зміни кримінально-правової кваліфікації обтяжує покарання, якщо не вказана законодавцем при описі основного складу злочину і не передбачена як кваліфікуюча ознака. Так, п. 9, 10, 11, 12 ч. 2 ст. 67 передбачають, що вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством, вчинення злочину з особливою жорстокістю, вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій та вчинення злочину загальнонебезпечним способом є обставинами, які обтяжують покарання.

Трапляються склади злочинів, у яких однакові способи вчинення злочинів виражаються різними термінами. Так, у ст. 115 (п. 5 ч. 2) йдеться про спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, а натомість у ст.ст. 194 (ч. 2), 245 (ч. 1), 252 (ч. 2), 292 (ч. 2), 350 (ч. 1), тощо зазначений загальнонебезпечний спосіб. Цілковито слушно О.М. Крутлов зауважує: «На сьогодні правова наука досягла такого рівня розвитку, коли починають висуватися все вищі вимоги до використання термінологічної бази конкретної галузі правових знань» [9, с. 153]. Очевидно з цим слід погодитися, а тому таку окрему ситуацію слід вважати недопустимою.

1. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Х.: Вища школа, 1982. – 159 с.

2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Олександр, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – [Вид. 3-тє, переробл. та допов.]. – К.: Юридична думка, 2004. – 352 с.

3. Кримінальне право України. Загальна частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2002. – 415 с.

4. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М., 1960.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.

6. Див.: Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Навчально-практичний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів: Ліга-прес, 2008.

7. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія / З.А. Тростюк. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.

8. Круглов О.М. Про доцільність використання терміна «служба особа» / О.М. Круглов // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2001. – № 3. – С. 153–163.

УДК 342.42

С.М. Алфьоров

ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК ПРОПОВІДУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ВІРОВЧЕНЬ ЧИ ВИКОНАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОБРЯДІВ ЯК ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Характеризуються обов'язкові та факультативні ознаки об'єкта злочину, передбаченого ст. 181 КК України, розглядаються суспільні відносини у сфері проповідання релігійних віровчень і виконання релігійних обрядів як об'єкт злочину.

Ключові слова: об'єкт злочину, суспільні відносини, проповідання релігійних віровчень, виконання релігійних обрядів.

Характеризуются основные и факультативные признаки объекта преступления, предусмотренного ст. 181 УК Украины, рассматриваются общественные отношения в сфере проповедования религиозных вероучений и исполнения религиозных обрядов как объект преступления.

Ключевые слова: объект преступления, общественные отношения, проповедование религиозных вероучений, исполнение религиозных обрядов.

The compulsory and optional elements essential to the object of crime under Article 181 of the Criminal Code of Ukraine are characterized, social relations in the sphere of sermonizing the religious dogmas and fulfilling the religious rituals as an object of crime are considered.

Key words: object of crime, social relations, sermonizing the religious dogmas, fulfilling the religious rituals.